

СКЛАДОВІ ПРОГРАМИ САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються компоненти програми і підготовчої роботи самовиховання особистості.

Ключові слова: підготовча робота, самовиховання, особистість, компоненти програми.

Розвиток вищої освіти в сучасний період висуває проблеми методології і теорії самовиховання.

Проблеми методології і теорії самовиховання, його взаємозв'язку з вихованням розглядали дослідники: А. Арет, В. Галузинський, І. Донцов, О. Ковальов, І. Кон, О. Кочетов, Ю. Орлов, Л. Рувинський, К. Ушинський та ін. Різним аспектам самовиховання в підлітковому віці присвячені праці Р. Гариф'янова, С. Єлканова, А. Колдунова, М. Тайчинова та ін. Особливості морального самовиховання майбутніх учителів досліджували А. Арет, І. Донцов, С. Єлканов, О. Ковальов, В. Кисельов, Л. Рувинський, М. Тайчинов; аспірантів – Г. Широкова. Окремі питання цієї проблеми в ракурсі професійної підготовки студентів, розвитку педагогічної творчості вчителя розкрито в дослідженнях О. Дубасенюк, В. Сагарди, С. Сисоевої та ін. Актуальність порушеної проблеми підтверджують праці сучасних педагогів - І. Беха, М. Євтуха, С. Карпенчук, С. Кириленко, В. Оржеховської, Д. Пенішкевич, В. Поліщук, В. Семиченко, Т. Хілько та ін. Про зацікавленість нею свідчать також кандидатські дисертації, які були захищені впродовж останніх років (С. Данышева, А. Калініченко, Л. Ярова, О. Яцій та ін.).

Сучасний стан демократизації, гуманізації, індивідуалізації освіти зумовив створення особистісно орієнтованих моделей виховання особистості (М. Александрова, І. Бех, І. Якиманська), а також моделі самовиховних систем («Школа доміанти самовдосконалення особистості» Г. Селевко). Велику увагу проблемі духовного саморозвитку особистості приділено в концепції школи розвитку (О. Калугін, О. Киричук), метою якої є створення умов для самоактуалізації особистості учня і вчителя, реалізації дитиною своїх можливостей, розкриття індивідуальності.

Проблеми використання у самовихованні народної педагогіки розглядали Г. Васянович, В. Кузь, М. Стельмахович, Є. Сявакко; самовиховання засобами художньої літератури в контексті вивчення питання формування морального ідеалу, цінностей особистості досліджували М. Євтух, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Сухомлинська.

Мета статті – проаналізувати складові програми і підготовчої роботи самовиховання у формуванні особистості.

Самовиховання – складний процес діяльності з формування або виправлення власної особистості. Можна виділити три етапи:

а) аналіз власної особистості, виділення позитивних якостей, як головних і негативних проявів, які необхідно подолати. Цей аналіз завершується рішенням працювати над собою;

б) постановка мети і розробка програми самовиховання. Мета може бути загальною – всебічний розвиток власної особистості і особистою – наприклад, подолання лінії і формування працездатності. Зазвичай загальна мета ставиться на великий відрізок часу, на роки, тоді як особиста – на декілька тижнів або місяців. М. Островський вважав, що після суворої самокритики необхідно поставити собі певну мету життя. Можливо, потрібно розбити її на ряд окремих послідовних ланок і ставити собі завдання під силу [3, 71].

Програма самовиховання розробляється на основі мети, в якій розкривається, що і на якому етапі, в якій послідовності і якими методами виховуватиметься або долатиметься. При цьому необхідно враховувати, що при гальмуванні негативних схильностей необхідно розвивати позитивні властивості власної особистості;

в) здійснення самовиховання, яке проводиться шляхом саморегуляції діяльності, поведінки, включаючи самоконтроль і самовправи.

Цілі самовиховання різноманітні як індивідуальні особливості особистості. Головна мета виховання і самовиховання – всебічний розвиток особистості.

В історії людства проблема всебічного розвитку особистості ставилася прогресивними діячами неодноразово. Тільки окремі люди в науці і мистецтві наближалися до ідеалу. Ними були, наприклад, Леонардо да Вінчі – живописець, винахідник і будівельник; М.В. Ломоносов – поет і живописець, хімік і фізик, астроном і філософ; І.В. Гете – поет, художник, природодослідник; Л.М. Толстой – письменник, філософ, художник. Л.М. Толстой визначив програму самоосвіти: «1) Вивчити весь курс юридичних наук, потрібних для остаточного іспиту в університеті. 2) Вивчити практичну медицину і частину теоретичної. 3) Вивчити мови: французьку, російську, німецьку, англійську, італійську, латинську. 4) Вивчити сільське господарство, як теоретичне, так і практичне. 5) Вивчити історію, географію і статистику. 6) Вивчити математику, гімназичний курс. 7) Написати дисертацію. 8) Досягти середнього ступеня досконалості в музиці і живописі. 9) Написати правила. 10) Отримати деякі пізнання в природних науках. 11) Скласти твір зі всіх дисциплін, які вивчатиму» [2, 119].

Всесторонній розвиток особистості на сучасному етапі стає потребою суспільного розвитку, а також і особистою потребою. Високий розвиток науки, її диференціація, а разом з тим і інтеграція, автоматизація виробництва вимагають всесторонньої підготовки особистості до праці.

Розвиток суспільних відносин, демократії вимагають від людини високого розумового, етичного і вольового розвитку. Гармонійний розвиток відповідає потребам особистості. Людина хоче багато що знати і уміти. Самовиховання всесторонньо розвиненої особистості відповідає інтересам як суспільного розвитку, так і самої особистості.

Відповідно меті, програма самовиховання включає: розумове, моральне, трудове виховання і політехнічну освіту, а також естетичне і фізичне виховання особистості.

Розумове виховання передбачає цілеспрямоване й планомірне управління розвитком розуму і пізнавальних здібностей шляхом збудження інтересу та інтелектуальної діяльності, озброєння знаннями, методами їх набуття і використання на практиці, розвиток культури розумової праці [4, 364]. Це формує розумові властивості особистості, що забезпечують самостійне пізнання і засвоєння знань, здатність аналізувати явища суспільного і природного життя, творчо вирішувати теоретичні і практичні завдання. Розумовий розвиток важливий для розвитку науки, техніки і кваліфікованої праці на виробництві. Розумове виховання складається з: 1) формування пізнавальних інтересів; 2) формування здібності до розумових операцій, таких як, аналіз, синтез, порівняння, класифікація, абстракції і узагальнення, кодування; 3) формування розумових якостей; 4) формування інтелектуальних здібностей, тобто поєднання властивостей, яке забезпечує легкість і продуктивність розумової діяльності. Розумове самовиховання включає освіту, формування системи знань про природу і суспільство. К.Д. Ушинський писав, що «розум... добре організована система знань» [9, 49].

Моральне самовиховання - це цілеспрямований процес формування моральної свідомості, моральних почуттів і вироблення навичок і звичок моральної поведінки [4, т. 3, 119]. Цей процес регулює відношення особистості до власних обов'язків, поведінку в суспільстві [2, 118].

Трудове самовиховання і політехнічна освіта охоплює ці аспекти виховного процесу, де формуються трудові дії, виробничі відносини, вивчаються знаряддя праці і способи їх використання. Це формує відношення до праці, як один з проявів етичної

вихованості [1, 281-282]. Трудове самовиховання повинне забезпечити етично-психологічну готовність трудитися. Трудове виховання також включає і професійну самопідготовку особистості, тобто формування спеціальних знань, умінь і навичок, без володіння якими неможлива кваліфікована праця в сучасному промисловому і сільськогосподарському виробництві.

Політехнічне самонавчання повинне забезпечити вивчення наукових основ виробництва і придбання навичок поведінки з простими знаряддями праці. Політехнічна освіта сприяє творчій діяльності особистості.

Естетичне самовиховання – це цілеспрямоване формування естетичних смаків та ідеалів особистості, розвиток її здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності і предметів мистецтва, а також до самостійної творчості в галузі мистецтва [4, т. 4, 799; 1, 280]. Естетично вихований той, хто здатний бачити, розуміти і переживати прекрасне в житті, в мистецтві, хто прагне жити по законах краси.

Фізичне самовиховання націлене на формування фізично здорової і сильної людини, здатної трудитися до глибокої старості, захищати Батьківщину і бути красивою людиною, тобто фізично гармонійно розвиненою.

Всесторонній розвиток особистості повинен поєднуватися з гармонійним психічним розвитком. Гармонійний розвиток означає високий і рівномірний розвиток розуму, волі і відчуттів, що забезпечує формування особистості, яка думає, діє і переживає [1, 281].

Програма самовиховання повинна передбачати розвиток абстрактного і конкретного, образного мислення. Розвинена людина здатна засвоювати думки і уявлення, без чого неможлива практична діяльність. Іншими словами, необхідно виховувати універсальний розум, що поєднує в собі наукове, художнє і практичне освоєння дійсності. Універсальний розум включає і так звану практичну кмітливість, тобто уміння розбиратися в ситуації, що склалася, і знаходити оптимальне вирішення проблем, що висуваються життям. Програма інтелектуального розвитку вимагає формування практичності як передумови самостійності особистості [1, 267].

Програма гармонійного розвитку особистості включає і формування волі як умови становлення дієвості особистості. Іноді розумні люди пасують перед труднощами, відступаючи при зустрічі з перешкодою, або просто нездібні тривалий час напружувати сили, щоб довести справу до кінця. Воля є тією свідомою силою, за допомогою якої особистість регулює свою поведінку і діяльність відповідно до поставленої мети. Завдяки волі людина перемагає страх, відкидає коливання, долає втому, мобілізує приховані сили, гальмує ті, що заважають справі і доводить до кінця задумане. Неухильна воля – важливий елемент світогляду. Переконання спонукають людину до практичних дій. Науковий світогляд поєднується з практичною свідомістю і вольовими діями [1, 272].

При поєднанні розвиненого розуму і сильної волі утворюється ділова і творча людина. Для гармонійно розвиненої особистості цього недостатньо. Є, люди великого розуму і сильної волі, але надто раціональні і прагматичні. Їм бракує теплоти людських відносин. Програма самовиховання повинна включати і формування всього спектру людських відчуттів: етичних і естетичних, інтелектуальних і практичних. Особистість повинна переживати радість учіння, пізнання, боротьби з труднощами, мати почуття гордості і тріумфування, коли долає перешкоди, її повинні хвилювати прекрасне в природі, мистецтві, людина і її праця. Головне полягає в тому, щоб вона співпереживала з іншими людьми, співчувала їм, проявляла готовність допомогти, любила працю і відповідально відносилася до неї [1, 276].

Гармонійний психічний розвиток тоді має соціальну значущість, коли він спрямований високими соціальними мотивами, такими, як свідомість суспільних потреб і інтересів.

Отже, велике значення для життя в суспільстві мають етичні і трудові якості особистості, які виявляються в доброзичливому відношенні до людей і в її працьовитості. Якщо людина любить людей і любить працю, вона має повагу і любов, а відчуття корисності для інших і складає щастя життя. Морально-трудове виховання і самовиховання в їх єдності, розпочате з дитинства і яке ведеться систематично і

неухильно впродовж всього життя, забезпечує успіх у формуванні повноцінної особистості.

Загальна для всіх програма всестороннього і гармонійного саморозвитку особистості має бути конкретизована з урахуванням умов життя, особливостей самої особистості, її потреб. Для однієї людини найважливіше може бути самоосвіта і пов'язаний з нею розумовий розвиток, для іншої – подолання недоліків в характері. Наприклад, одна молода людина прагне подолати в собі сором'язливість, інша – загальмувати свою запальність і виробити врівноваженість характеру [1; 2]. Кінцевою метою програми самовиховання є прагнення йти до ідеалу всестороннього і гармонійного розвитку особистості [1; 2].

Першим компонентом підготовчої роботи самовиховання є вивчення загальної і спеціальної літератури з психології і педагогіки, необхідно звернути особливу увагу на ті розділи, в яких освітлюють властивості особистості, що підлягають формуванню. Наприклад, тим, хто бажає попрацювати над власним характером, можна прочитати книгу М.Д. Левітова «Психологія характеру» або роботу автора спільно з В.М. Мясіщевим про психічні особливості людини. У цих книгах розкривається суть здібностей і характеру, висвітлюють шляхи їх формування. Вивчення психологічної літератури допоможе зрозуміти себе і визначити методи роботи над собою.

Важливо вивчити літературу з самовиховання. Особлива увага при вивченні літератури з самовиховання має бути направлена на процес і методи роботи над собою, щоб керуватися ними у власній практиці [2]. Необхідно ознайомитися з досвідом самовиховання видатних державних діячів, великих учених, художників, музикантів, акторів, своїх товаришів по роботі можна в опублікованих біографіях, мемуарах і в художньо-документальних серіях. Спілкування з видатними ученими і художниками показує, що вони такі ж люди, як і всі, і їм притаманні такі ж слабкості. Відрізняються вони тільки тим, що, поставивши мету, йдуть до неї неухильно, проявляючи виняткову працездатність. У цьому секрет успіху. І нікому не забороняється також ставити собі цілі і зосереджувати всі сили на їх досягненні.

Другим компонентом підготовки до самовиховання є визначення режиму дня і правил самовиховання. Режим, або розпорядок життя, важливий для роботи над собою. Він дисциплінує, сприяє організованій і плановій роботі над собою. Завдяки режиму дня сили людини економніше витрачаються і раціональніше відновлюються. У режимі особистого життя слід виділити час, що відводиться на читання, на спеціальні тренування і вправи, домашню працю, творчі захоплення, активний відпочинок. Розумова праця малопродуктивна, якщо вона здійснюється відразу після фізичної або інтелектуальної напруги на роботі, а також при нервовому перезбудженні. Тому самоосвіту, як розумову роботу, необхідно вести після відпочинку (сну або прогулянки на повітрі) [1; 5].

Самоосвіту можна чергувати з іншою роботою, яка не вимагає великої напруги, наприклад малюванням, якими-небудь виробами, колекціонуванням і фізичними вправами.

Неможна захоплюватися телевізійними передачами. Іноді люди, весь вільний час проводять біля телевізора, дивляться підряд по декілька програм. Таке захоплення не дозволяє їм систематично працювати над собою, оскільки телепередачі віднімають у них весь вільний час, ведуть до перевтоми, а іноді і до притуплення сприйнятливості. Непотрібно зовсім відмовлятися від перегляду телепередач. Вони нерідко підказують глядачам і те, як працювати над собою, дають необхідний матеріал для формування їх світогляду. Режим дня визначає міру часу в різних заняттях. Після розумової роботи дуже корисна фізична робота, а також відпочинок біля телевізора.

Дуже важливо виробити правила роботи над собою, які бажано завчити або вивісити на видному місці біля робочого столу. Ось яких правил дотримувався Л.М. Толстой: «1) Що призначене неодмінно виконати, то виконуй, не дивлячись ні на що. 2) Що виконуєш, виконуй добре. 3) Ніколи не справляйся в книзі, якщо що-небудь забув, а старайся сам пригадати. 4) Змусь постійно розум твій діяти з усією можливою силою...» [5, 15].

Правила, яких дотримувався К.Д. Ушинський.

Спокій досконалий, принаймні зовнішнє.

1. Прямота в словах і вчинках.
2. Обдуманість в діях.
3. Рішучість.
4. Не говорити про себе без потреби жодного слова.
5. Не проводити часу несвідомо, робити те, що хочеш.
6. Витратити тільки на необхідне або приємне, а не по пристрасті витратити.
7. Кожен вечір сумлінно давати звіт в своїх вчинках.
8. Жодного разу не хвастати ні тим, що було, ні тим, що є, ні тим, що буде.
9. Нікому не показувати цього журналу [8, 27].

Узагальнюючи літературні дані, можна рекомендувати наступні правила:

1. Критикуй власні недоліки.
2. Постав розумну мету, йди до неї твердо, не відступаючи ні за яких обставин.
3. Вір у власні сили і можливість виховати або виправити себе.
4. Ніколи не відкладай на завтра те, що повинне бути виконане сьогодні.
5. У роботі над собою недопустима розкиданість і квапливість.
6. Дотримуйся плану роботи.
7. Строго і неухильно дотримуйся режиму дня.
8. Не цурайся порад авторитетних людей.
9. Використовуй позитивний досвід роботи над собою своїх друзів і товаришів.
10. Не соромся публічно дати зобов'язання виправитися.
11. Будь вірний своєму слову, даному іншим і собі самому.
12. Відносься відповідально до самообов'язку.
13. Відносься уважно і доброзичливо до критики, використовуй поради.
14. Постійно контролюй свою поведінку і виправляй себе, якщо це потрібно.
15. Оволодівай науками про людину, які допоможуть пізнати себе і в роботі над собою.
16. Оволодівай методикою самовиховання [2, 78].

Доцільно підготувати для роботи і щоденник, в який заносяться завдання для себе на певний термін і розписується хід роботи над собою, її результативність. Необхідно записувати як досягнення, так і невдачі, а також те, які корективи потрібно внести до завдань і методів роботи над собою.

Призначення щоденника високо цинив Л.М. Толстой: «Тепер же, коли я займаюся розвитком своїх здібностей, за щоденником я буду в змозі судити про хід цього розвитку» [5, 8].

У щоденнику Л.М. Толстой записував результати самопізнання, успіхи і невдачі в самовихованні, нові зобов'язання і шляхи їх реалізації, правила роботи над собою. Щоденник періодично прочитувався від початку і до кінця, до нього вносилися оцінки і корективи як в цілі, програму, так і в методи виховання.

Щоденник зобов'язує подумати, дати самозвіт, намітити подальші кроки з самовиховання. Без щоденника багато що забувається, а те, що записано залишиться надовго.

Самовиховання здійснюється шляхом самоорганізації поведінки відповідно до певної програми розвитку. Самоорганізація, у свою чергу, відбувається шляхом саморегулювання вчинків і дій, коли особистість гальмує негативні звички – стримується від паління і випивок - або, навпаки, здійснює ті або інші дії, сприяючи утворенню потрібних властивостей психіки, корисних звичок. Людина, відчувши свою обмеженість в естетичному відношенні, вирішує виховувати себе естетично шляхом відвідин театрів, музеїв і читання книг. Відповідно цьому вона організовує своє дозвілля.

Саморегуляція поведінки і діяльності здійснюється як вольовими діями, так і мимоволі. Вона здійснюється як на основі загальної програми, закладеної в свідомості особистості, так і приватного завдання; при обліку знань, умінь і навичок. У складній діяльності люди неминуче зустрічаються із зовнішніми перешкодами і внутрішніми труднощами. Для подолання тих і інших людина проявляє вольове зусилля. Під

вольовим зусиллям слід розуміти концентрацію розумових і фізичних сил, необхідних для продовження діяльності в скрутних зовнішніх або внутрішніх умовах [2, 129].

Наприклад, людина має потребу для самоосвіти в певній літературі, але її немає на місці в бібліотеках. Тоді вона звертається в бібліотеки інших міст, до знайомих, дістає необхідне і займається самоосвітою. Або: у людини немає часу для занять, тоді вона вирішує вставати раніше на годину і пізніше на годину лягати спати, раціоналізувати решту часу. Це не пошкодить здоров'ю. На сон досить відводити 6-7 годин на добу. Бувають і внутрішні труднощі. З них найбільша - лінь, подолати яку можна тільки вольовим зусиллям. Вольовим зусиллям можна перемогти страх, стримати гнів, зняти неухважність. Слід сказати, що люди безвольні особливо мають потребу у вольовому зусиллі, але, на жаль, не можуть його проявити.

Наприклад, молода людина, їй потрібно йти на лекцію до 9 годин, а вона все лежить і лежить. Дзвенить будильник, вона чує, але лежить в теплому ліжку. Нарешті вона вирішила, що як тільки порухає до десяти, так схопиться з ліжка. Почала рахувати і задрімала. У напівсні вона відчуває якийсь неспокій, що потрібно щось робити. Зробила зусилля і прокинулася. Дивиться на будильник і у відчаї думає, що запізнилася. Можна ще полежати, а там скажу, що була хвора. Так безвольний не тільки порушує дисципліну, але і схильний до брехні при виправданні себе [2].

Проте це не означає, що слабовільний не може проявити яке-небудь зусилля. Якби було так, він не зміг би жити і працювати. Він не може проявити зусилля при труднощах і перешкодах, коли потрібно від чогось відмовитися, наприклад від лежання на ліжку, щоб йти в холодний зимовий день на лекцію, не може проявити зусилля при спокусі задоволень, хоча отримання їх пов'язано з важкими для себе наслідками. Слабовільному необхідно тренувати своє вольове зусилля, для чого потрібно визначити спеціальні правила поведінки і намітити систему вправ в реальних справах і вчинках.

Самовиховання немислиме без самодисципліни, вона разом з тим і результат самовиховання. М.О. Островський писав із цього приводу: «Якщо дисципліна необхідна для виховання, то вона ще більше необхідна для роботи над собою» [7, 71]. Самодисципліна зміцнюється завдяки самоконтролю, функція якого полягає у встановленні відповідності дій і вчинків наміченій програмі діяльності і поведінки.

Завдяки самоконтролю здійснюється розумність поведінки і цілеспрямованість дій. Достатньо людині втратити контроль над собою, що має місце при сильному сп'янінні або емоційному збудженні типу афекту - ревності, гнів, жах і т.п., як людина здійснює дії і вчинки, після яких вона жалкує. Відзначаючи власні помилки, людина має можливість виправити себе і тим самим забезпечити просування шляхом самовдосконалення. Самоконтроль може бути довільним і мимовільним.

У першому випадку людина свідомо прагне простежити за тим, наскільки дії і вчинки відповідають поставленій нею перед собою цілі. Наприклад, вирішуючи проблеми, особистість перевіряє їх на практиці.

Мимовільний самоконтроль не визнається нами, хоча він і існує. Так, наприклад, ходьба не вимагає того, щоб стежити за кожним кроком, але досить зустріти на шляху перешкоду, як відразу вступає в дію свідомий контроль за рухом ніг.

Мимовільний контроль проявляє себе навіть під час сну. Лягаючи спати, людина говорить собі: завтра потрібно встати рано, о 6 годині, щоб встигнути на поїзд, і міцно засинає. У неї немає будильника, але вона, у потрібний або близький до призначеного часу прокидається. Спрацював сторожовий центр, самоконтроль.

Люди нерідко бачать сні, мають при цьому різні емоції, але тільки в окремих випадках вони не знають, що це сновидіння. Отже, і при сновидіннях присутній якийсь контроль, який дає свідомості людини при його пробудженні знати, що сновидіння є лише сновидіння, і нічого більше [2, 134].

Між довільним і мимовільним самоконтролем існують зв'язок і взаємодія. Довільний контроль має місце при складних вчинках і діях, новій для особистості діяльності. Мимовільний контроль як би продовжує довільний, але в умовах, коли

діяльність або поведінка настільки автоматизувалися, що стали звичними, не вимагають більше свідомого вольового самоконтролю.

При самовихованні, особливо в боротьбі з негативними схильностями і звичками, потрібний свідомий довільний контроль над собою. Людина повинна враховувати не тільки власні установки, але і те, де вона знаходиться, що від неї вимагається, яке відношення тих, що оточують до можливої її поведінки і які будуть її наслідки. Все це і складає програму довільного самоконтролю [2, 133].

Той, хто виховує себе зобов'язаний постійно звітувати перед собою, з тим щоб встановити, що зроблено і як, що не зроблено з наміченого, з тим щоб визначити план подальшої роботи.

Систематичний самоконтроль спостерігається у осіб, які відповідально ставляться до своєї поведінки у суспільстві. Як показує досвід життя, самоконтроль зростає, коли особистість опиняється в ситуації спілкування з авторитетними, поважними людьми. В цьому випадку людина вільно або мимоволі хоче показати себе з кращого боку.

Особистості, у яких ослаблений довільний контроль, є неорганізованими, проявляють недисциплінованість. У хвилини роздратування здійснюють вчинки і дії, що нерідко суперечать їх переконанням. Таким людям важко працювати і поправляти себе. Їм необхідно привчити себе зважувати свої наміри і контролювати крок за кроком їх реалізацію в житті [2, 132].

Процес самовиховання залежить від відношення до цієї роботи. Ті, хто вважають самовиховання першорядною справою, від чого залежить розвиток їх особистості, а звідси і соціальне благополуччя, щастя відчувати себе повноцінною і поважною людиною, ті, хто систематично працюють, можуть досягнути хороших результатів. Той, хто легковажно відноситься до самовиховання або невпевнений, що може щось змінити в собі, той або зовсім нічого не досягає, або досягає дуже малого. Отже, треба вірити в себе і проявляти максимальну активність у вправах.

Для роботи над собою необхідні реальні дії і вчинки, у процесі здійснення яких і відбувається самовиховання особистості [2].

Література

1. Зайченко І.В. Педагогіка. Навч. пос. для студентів вищ. пед. навч. закладів. – Чернігів, 2003. – 528 с.
2. Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983. – 256 с.
3. Островський М.О. Думки про самовиховання. // Юність. – 1955. – № 3. – С. 71.
4. Педагогическая энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 1 – 4. – 1964-1968. – 629 с.
5. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч. – Т. 48. – 620 с.
6. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч. – Т. 46. – 531 с.
7. Третяк О.С. Психологія кризових ситуацій педагогічної взаємодії. Навчально-методичний посібник. – Чернігів, 2008. – 128 с.
8. Ушинський К.Д. Собр. соч. – М., 1952. – Т. 11. – 432 с.
9. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания. – М.: Просвещение, 1983. – Т. 1. – 488 с.

Grishchenko S.V.

COMPONENTS OF THE PROGRAM OF SELF-EDUCATION OF THE PERSON

The components of the program and preparatory work of self-education of personality open up in the article.

Key words: preparatory work, self-education, personality, components of the program.

Надійшла до редакції 13.11.2008 р.